

RESTART: Osposobljavanje poduzetnika u svrhu otpornosti i razvoja

RESTART *Position Paper*

Zaključci s edukacija koje su razvili i proveli RESTART projektni partneri

Uvod

Ovaj dokument, RESTART *Position Paper*, ima višestruku svrhu u okviru projekta. Prvo, **sažima političko okruženje za post-COVID mikro, mala i srednja poduzeća (MMSP)**, oslanja se na postojeće političke mjere i daje preporuke za osiguravanje otpornosti i kapaciteta MMSP-a za rast i razvoj u okruženju stalnih izazova. Drugo, **sintetizira lekcije naučene pri razvoju i provedbi edukativnih sadržaja**, razvijenih u sklopu PR03 projektne aktivnosti. Treće, **daje preporuke u vezi s politike, ekosustava strukovnog obrazovanja i osposobljavanja**, te poduzetničkih edukacija kao što je RESTART inicijativa.

Poduzetništvo je jedna od ključnih kompetencija cjeloživotnog učenja. Projekt RESTART ima za cilj podupirati poduzetništvo, posebice razvoj MMSP pružanjem – nakon odgovarajućeg pozadinskog istraživanja i analize – edukativnih sadržaja koji su dostupnih *online* i koji pokrivaju teme relevantne za post-COVID eru, a koje će koristiti ne samo postojeći rukovoditelji i zaposlenici MMSP, već i budući osnivači i zaposlenici kako bi **razumjeli ključne pojave i prilagodili se okruženju koje se stalno mijenja.**

Teme koje su obuhvaćene edukacijama su **inovacije, servitizacija, lokalizacija, novi poslovni modeli, digitalizacija, kibernetička sigurnost i održivost.** Posljednja, ali ne i manje važna, je **edukacija o emocionalnoj inteligenciji** kojom se nastoji pomoći MMSP da poboljšaju svoju internu strukturu ljudskih resursa i komunikaciju sa zaposlenicima i klijentima te pruži podrška rukovoditeljima u borbi s izazovima.

Sadržaj

Uvod	1
Sadržaj	2
Popis kratica	3
Sažetak	5
1. Pozadina RESTART projekta	7
1.1. Ekonomska pozadina – potreba za pružanjem podrške MMSP u razvoju otpornosti u post-COVID okruženju.....	7
1.2. Ekonomska perspektiva za MMSP u EU, s naglaskom na države projektnih partnera	8
1.3. Postojeće relevantne europske i nacionalne političke inicijative i najbolje prakse.....	11
2. Ključni zaključci implementacije: izazovi i prilike	16
2.1. RESTART koncept i edukacije.....	16
2.2. Perspektiva korisnika i razvoj MMSP-a u EU nakon pandemije.....	19
3. Mogućnosti i preporuke	24
4. Implementacija RESTART-a u različitim VET okruženjima	27
4.1. VET ekosustavi zemalja partnera projekta RESTART.....	27
4.2. Validacije edukacija održanih u okviru projekta RESTART.....	28

Popis kratica

AI: Umjetna inteligencija

COVID-19: Koronavirus 2019

COSME: Program za konkurentnost poduzetništva i MSP-a

CR: Hrvatska

EEN: Europska poduzetnička mreža

EIC: Europsko vijeće za inovacije

ES: Španjolska

EU: Europska unija

EUR: Euro

EU27: Zemlje koje su članice Europske unije od 2020. (post-Brexit)

FMUK: Fakultet za menadžment na Sveučilištu Comenius (Univerzita Komenskeho v Bratislave)
(Slovački partner)

GAP: Zeleni akcijski plan

GDP: Bruto domaći proizvod

GERD: Bruto domaći izdaci za istraživanje i razvoj

HETFA: Hétfa Kutatointezet Kft (Hétfa Research Institute) (mađarski partner)

HGC: Tvrtke visokog rasta

HR: Hrvatska

HU: Mađarska

IDP: IDP Sas di Giancarlo Costantino (Italian Development Partners) (talijanski partner)

IHF: Institut de Haute Formation aux Politiques Communautaires (belgijski partner)

IT: Italija

IWS: Internet Web Solutions SL (španjolski partner)

ML: Strojno učenje

MMSP: Mikro, mala i srednja poduzeća

NACE: Nomenklatura ekonomskih aktivnosti - europska statistička klasifikacija ekonomskih aktivnosti. NACE grupira organizacije prema svojim poslovnim aktivnostima.

OER: Otvoreni obrazovni resursi

R&D: Istraživanje i razvoj

R&D&I: Istraživanje, razvoj i inovacije

RRF: Recovery and Resilience Facility – mehanizam za oporavak i otpornost za ublažavanje utjecaja COVID-19

RRP: Plan oporavka i otpornosti za ublažavanje utjecaja COVID-19

MSP: Mala i srednja poduzeća

SBA: Slovak Business Agency (Slovački partner, koordinator projekta)

SBA (politički kontekst): Small Business Act (Europske Unije)

STEP RI: STEP RI znanstveno - tehnologijski park Sveučilišta u Rijeci (hrvatski partner)

UCF: Sveučilište za carinu i financije, Ukrajina

VET: Sustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja

Sažetak

Dokument **RESTART *Position paper*** temelji se na rezultatima i lekcijama naučenim tijekom provedbe projekta **RESTART**, edukacijskim sadržajima koji su razvijeni, provedenim edukacijskim radionicama i *online* platformi.

Prvo poglavlje daje **pregled pozadine projekta RESTART. MMSP, iako ključna za europsko gospodarstvo, nalaze se u okruženju stalnih izazova i prilika u post-pandemijskom poslovnom okruženju globalne ekonomije 21. stoljeća.** Podupiranje MMSP, budućih poduzetnika i potencijalnih zaposlenika te njihovo obrazovanje o relevantnim temama kao što su novi poslovni modeli, inovacije, servitizacija, lokalizacija itd. doprinosi ne samo njihovom poslovnom uspjehu, već i njihovoj dobrobiti i otpornosti. U prvom dokumenta poglavlju dajemo pregled **trenutnog stanja ekonomskih mogućnosti za MMSP u Europi i postojeće relevantne europske političke inicijative.**

Drugo poglavlje opisuje lekcije naučene iz faze validacije edukacija i pruža povratne informacije, provjeru stvarnih potreba i perspektiva MMSP. RESTART edukacije i materijali koncipirani su na način da se mogu **u različitim okruženjima, sa sudionicima iz različitih zemalja, dobnih skupina, podrijetla, razine obrazovanja itd. Edukacije su provedene i testirane u urbanim i ruralnim područjima (područjima s manje mogućnosti), među različitim spolovima i dobnim skupinama (od 18 do 60+).** U validaciji su također sudjelovali međunarodni sudionici, izvan zemalja projektnih partnera. Edukacijski moduli su čak testirani u Ukrajini. U izvješću su navedene provedene validacije i opisane povratne informacije sudionika, što je inkorporirano u postupak osiguranja kvalitete projekta, a istovremeno su i osnova za dokument **Smjernice za primjenu**, također pripremljen u sklopu projekta.

Treće poglavlje sažima političke opcije i preporuke na lokalnoj, nacionalnoj i EU razini. Za učinkovitu potporu MMSP na lokalnoj i nacionalnoj razini, ključno je razviti strategije koje **povećavaju jasnoću i inkluzivnost edukacijskih materijala.** Dodatno, educiranje na temu **financijske pismenosti** i istraživanje dostupnih izvora financiranja odlična je vrsta usluge koja se može pružiti lokalnim zajednicama MMSP. **Digitalna pismenost**, edukacije o digitalnim izazovima i prilikama također su u središtu interesa u okviru edukacijskih programa za MMSP.

Zajednički rad obrazovnih institucija, lokalnih vlasti i dionika može osigurati da sadržaj edukacija bude univerzalno dostupan i prilagođen pojedincima s različitim potrebama. Iskorištavanje uspješnih lokalnih poduzetnika kao mentora i organiziranje događaja umrežavanja dodatno poboljšava **ekosustav podrške za MMSP.**

Prilagodba poduzetničkih edukacija lokalnom kontekstu i njihovo postavljanje u lokalni – formalni ili neformalni – ekosustav strukovnog obrazovanja od ključne je važnosti. Ispravna procjena potreba i identifikacija lokalnih uskih grla, kao i profesionalni sustav praćenja za procjenu inicijativa i programa uvelike povećavaju njihov uspjeh.

Na europskoj razini, daljnja integracija MMSP u europsko gospodarstvo jača ne samo MMSP, već i europsku perspektivu i poziciju u globalnom ekosustavu. Za ostvarenje tog plana, nužna je i dodjela EU sredstava MMSP.

Četvrto poglavlje nudi detaljniji uvid u lokalne sustave strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i raznoliku pozadinu u kojoj se mogu koristiti RESTART poduzetničke edukacije.

Različite države imaju različite razine centralizacije i metode. Unatoč razlikama u pristupima strukovnom obrazovanju i osposobljavanju, svugdje je prisutan isti izazov: integracija poduzetničkog obrazovanja i znanja vezanih uz MMSP u ekosustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja. Pojmovi poput **digitalizacije, inovacija i kibernetičke sigurnosti prisutni su u određenim tečajevima i službenim materijalima za osposobljavanje, međutim sustavno poduzetničko osposobljavanje često nije zastupljeno u službenim nastavnim planovima i programima strukovnog obrazovanja i osposobljavanja.** Time se naglašava potreba za koncentriranim naporima u izvannastavnim edukacijama, koje često pružaju centri za strukovno obrazovanje i osposobljavanje, obrazovne ustanove, nevladine organizacije i poduzetničke potporne institucije. Time se nastoji premostiti jaz i osigurati da ambiciozni poduzetnici i MMSP dobiju potrebne vještine i znanja.

Projekt RESTART razvio je edukacijski program, edukacijske materijale te osigurao online platformu za učenje koja se bavila navedenim izazovima. Proveden je niz validacijskih radionica u raznim državama, uključujući vrlo raznoliku ciljnu skupinu koja također dolazi iz područja u nepovoljnom položaju. Zajednice s izazovima kao što su MMSP iz Ukrajine također su bile uključene. U validaciji edukacija sudjelovale su različite dobne skupine, sudionici i sudionice. Na radionicama je utvrđeno da su edukacijski sadržaji dobro osmišljeni i da zadovoljavaju potrebe i interese ciljanih skupina.

1. Pozadina RESTART projekta

1.1. Ekonomska pozadina – potreba za pružanjem podrške MMSP u razvoju otpornosti u post-COVID okruženju

Europska MMSP trenutno se kreću labirintom socioekonomskih izazova bez presedana, koji su u izašli na površinu izbijanjem pandemije COVID-19.

Pandemija je djelovala kao katalizator, izlažući tvrtke, posebno MMSP, nizu ranjivosti, što je zahtijevalo ponovno usredotočenje na otpornost kako bi se osigurao opstanak i održivost. Početak pandemije COVID-19 samo je označio početak turbulentne ere za MMSP. Istaknuo je krhkost postojećih sustava, potaknuvši preispitivanje operativnih strategija i napor za prilagodbu novim normama, uzrokujući značajne poremećaje u poslovnim modelima i lancima opskrbe.

Nakon pandemije, značajan porast troškova života i inflacijska kriza dodatno su pogoršali probleme MMSP. Rastući troškovi doveli su do smanjenja potrošnje kupaca i povećanih operativnih troškova, što je ugrozilo financijsku održivost mnogih poduzeća.

Nadalje, rat u Ukrajini stavio je dodatne geopolitičke izazove u prvi plan. Nesigurnost i nestabilnost koji proizlaze iz takvih sukoba imaju kaskadni učinak, uzrokuju poremećaje i povećavaju rizike kojima moraju upravljati MMSP, posebno ona koja djeluju u pogođenim regijama ili su povezana s njima.

Ovi gore navedeni iznenadni izazovi, kategorizirani kao šokovi za socio-ekonomski sustav (također nazvani „crni labudovi“), došli su i dolazit će u budućnosti iznenada, neočekivano, stoga je gotovo nemoguće osmisliti specifične političke mjere za njihovo suzbijanje. Jedini način za odgovor na njih je izgraditi otpornost obrazovanjem, osposobljavanjem, kao i preoblikovanjem političkog okruženja kako bi se pružila daljnja podrška.

Osim ovih iznenadnih šokova, određeni stresori - dugoročni procesi koji, iako nastaju postupno, stvaraju jednako značajne izazove kao i gore navedeni šokovi, također tjeraju europska MMSP na stalne promjene i prilagodbe.

Prije svega, brzi tehnološki napredak, posebno u pogledu digitalizacije, AI, ML i kiber-sigurnosti izazovi zahtijevaju kontinuirano učenje i evoluciju, dok je složenost ovih tehnologija već izvan razumijevanja laika i prosječno obučanih MMSP. Često je teško razumjeti i znati koristiti takve složenije tehnologije u svojim svakodnevnim procesima.

Paralelno s tim, poslovni modeli nastavljaju se razvijati, krećući se prema servitizaciji i lokalizaciji što dovodi do mijenjanja načina poslovanja. MMSP nastoje inovirati i preoblikovati svoje strategije kako bi ostali relevantni i konkurentni u ekosustavu koji se neprestano mijenja, a istovremeno se bave sve većom preferencijom potrošača prema lokalnim rješenjima i rješenjima koja se temelje na uslugama. Iako je lokalizacija ključno pitanje za mnoge, trendovi globalizacije još uvijek utječu na mnoga MMSP digitalnim mogućnostima, platformama temeljenim na IT-u koje otvaraju nova tržišta i tjeraju ta poduzeća da se natječu u većem opsegu.

Drugi skup faktora stresa predstavlja potreba da se prilagode zahtjevima održivosti i pronadu svoje mjesto u kružnoj ekonomiji, što predstavlja i mogućnosti i izazove. MMSP se bore s integracijom održivih praksi u svoje poslovanje, balansiranjem ekonomske održivosti i odgovornosti prema okolišu i usklađivanjem svojih poslovnih modela s načelima kružne ekonomije. Konačno, kumulativni učinak

ovih izazova pojačao je emocionalni stres unutar MMSP, naglašavajući ključnu potrebu za emocionalnom dobrobiti i inteligencijom. Suočavanje s višestrukim stresorima zahtijeva ne samo strukturnu, već i emocionalnu otpornost, kako unutar organizacija tako i u interakcijama s klijentima.

Mnoštvo socioekonomskih izazova implicira da stalno učenje i prilagodba više nisu izborni, već temeljni uvjet za europska MMSP. Sposobnost održavanja i rasta pred ovim izazovima ključna je za održavanje poslovanja i poticanje inovacija i razvoja.

S obzirom na ove raznolike i višestране izazove, **razvoj otpornosti stalnim učenjem u MMSP je imperativ.** Otpornost neće samo opremiti MMSP za snalaženje kroz trenutne teškoće, već će ih osnažiti da prihvate buduće izazove i neizvjesnosti, potičući snažno i održivo poslovno okruženje u Europi.

Koncept razvoja otpornosti poduzeća, posebno u slučaju MMSP, ima ključnu ulogu **u učenju kako se prilagoditi poremećajima.** Ovaj pojam nije nov, snaga poduzeća često je bila sinonim za uspjeh i izdržljivost, oslikavajući sliku otpornog entiteta. Povijesno gledano, otpornost je prepoznata kao ključni element koji osigurava opstanak i profitabilnost poduzeća.

Kroz istraživanje različitih metodoloških okvira kao što su oni Burnarda i dr. i Supardija i sur., istražuje se organizacijska otpornost, fokusirajući se na to kako poduzeća, posebno MMSP, reagiraju na poremećaje i razaznaju čimbenike koji utječu na te odgovore. Predložena je sveobuhvatna matrica koja kategorizira organizacije u različite tipove usmjerene na otpornost, bacajući svjetlo na njihovu spremnost i sposobnosti prilagodbe.

MMSP suočavaju se s jedinstvenim izazovima u ugrađivanju otpornosti, **iako su različitost u poslovnim portfeljima i modelima, kao i ulaganja u inovacije i tehnologiju ključni alati za otpornost, međuigra menadžerskih vještina, poduzetničkog duha i inteligencije odlučuje o otpornoj putanji poduzeća.** Ovo je potkrijepljeno klasifikacijom poduzetnika prema Croitorua i dr. i kasnijom korelacijom s ekonomskim učinkom poduzeća, naglašavajući ključnu ulogu poduzetničkog načina razmišljanja u poslovnoj otpornosti.

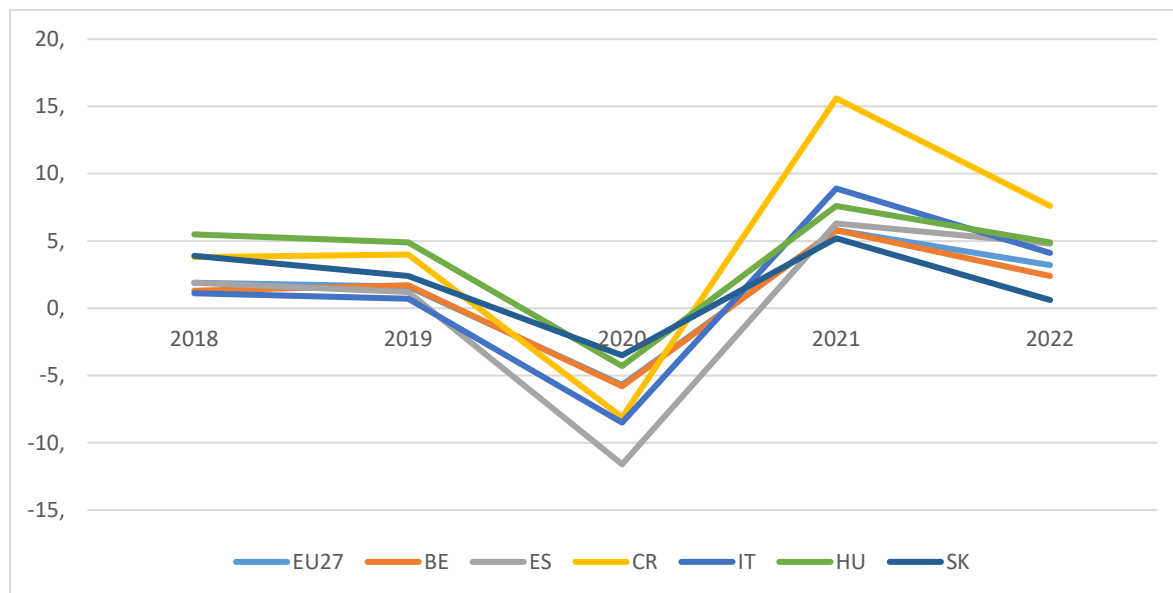
Uloga projekta RESTART je ponuditi stvarne edukacijske materijale, koji podupiru poduzeća u tim procesima učenja, te sažeti politički okvir i preporučiti akcije za različite dionike kako bi se poboljšali uvjeti, kako bi se postigle društveno-ekonomske koristi koje zdravo MMSP okruženje može pružiti našim državama i Europi.

1.2. Ekonomska perspektiva za MMSP u EU, s naglaskom na države projektnih partnera

Pandemija COVID-19 je snažno pogodila europsko gospodarstvo, utječući i na države koje sudjeluju u projektu RESTART. Iako su stope BDP-a po glavi stanovnika počele rasti, nakon prvog COVID šoka 2020., povećanje troškova života, inflacija i drugi čimbenici snažno i negativno utječu na kapacitet rasta europskog gospodarstva (Grafikon 1.)

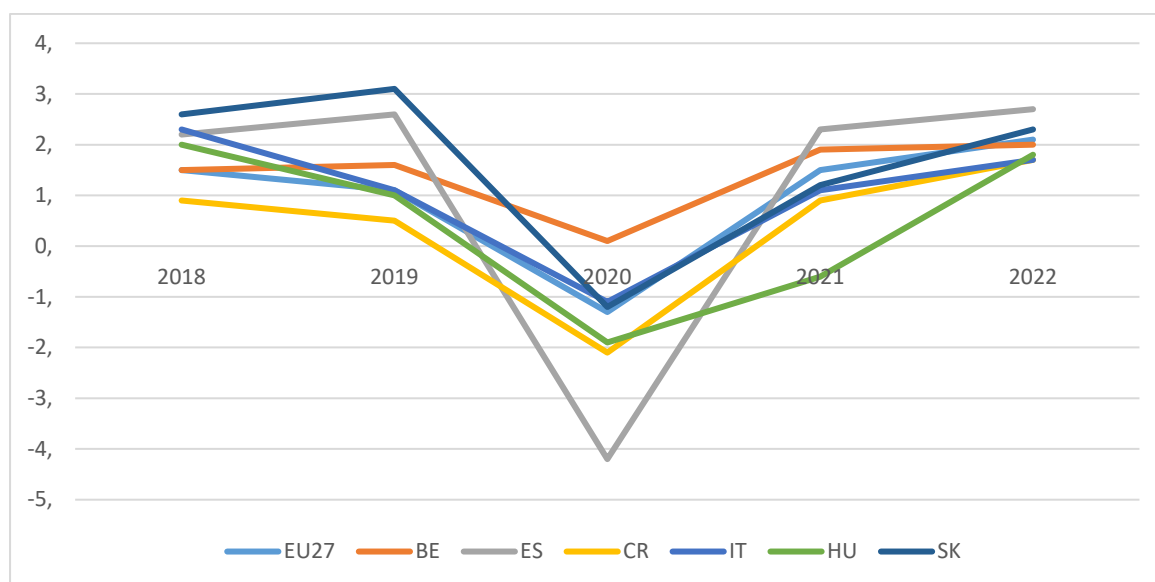
Stopa zaposlenosti je također u značajnom padu u svakoj od ovih država zbog izbijanja COVID-19, ali je neznatno porasla između 2021. i 2022. (Grafikon 2.)

Grafikon 1. Realna stopa rasta BDP-a, lančano povezani obujmi, postotna promjena u odnosu na prethodno razdoblje, po glavi stanovnika

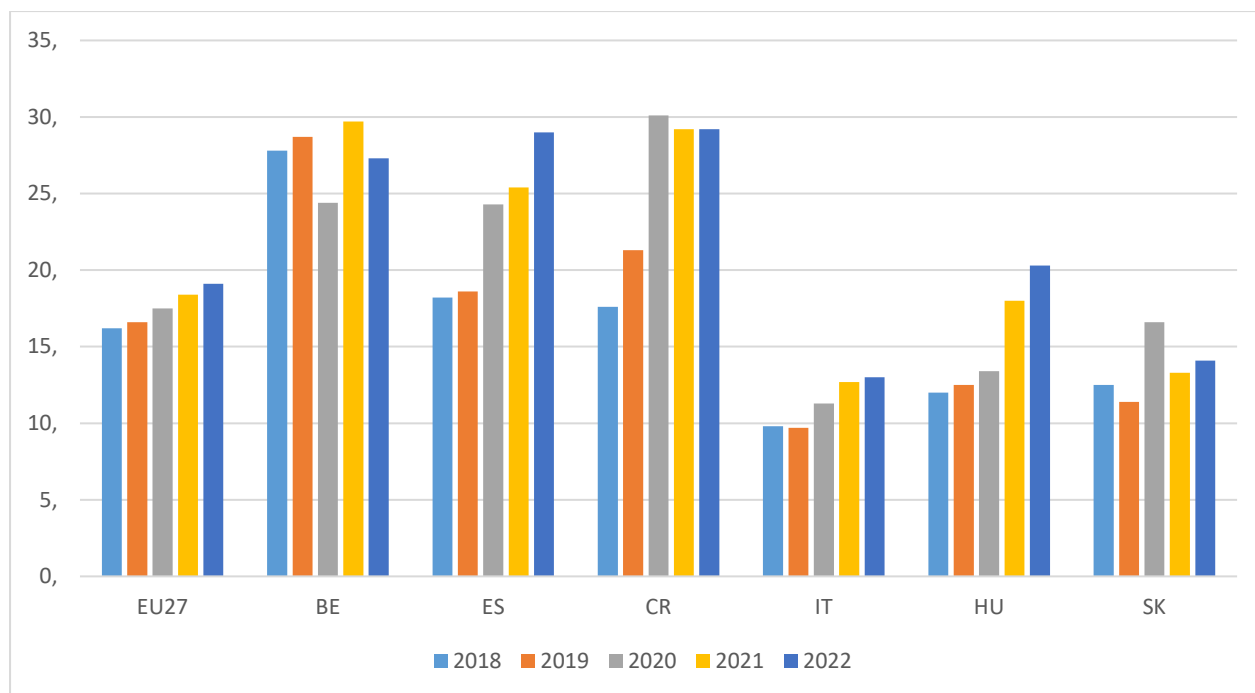
Izvor: Eurostat

Grafikon 2. Ukupni rast zaposlenosti (% promjene u odnosu na prethodno razdoblje)

Pouzdani i usporedni podaci o transformativnoj otpornosti europskih MMSP nakon COVID-19 još uvijek su rijetki. Unatoč tome, e-trgovina je adekvatan indikator u smislu sposobnosti malih i srednjih poduzeća da se prilagode promjenjivom poslovnom okruženju. Grafikon 3. prikazuje petogodišnji vremenski niz razvoja e-trgovine.

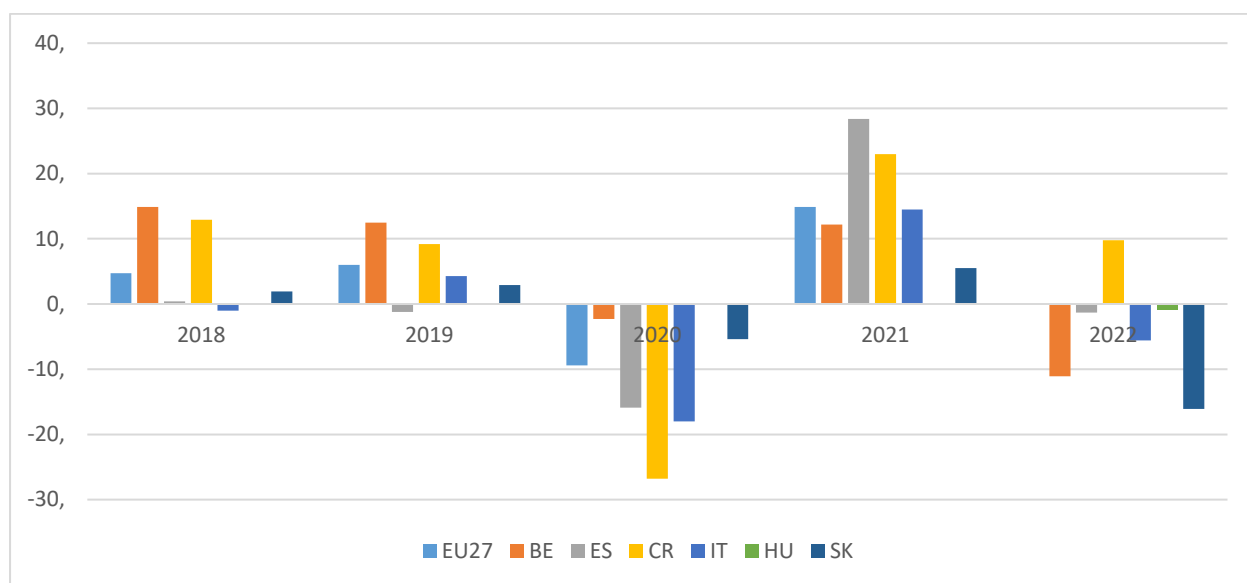
Grafikon 3. Poduzeća s online prodajom od najmanje 1% prometa (10-249 zaposlenika)

Izvor: Eurostat

Grafikon 4. u nastavku daje vrijedne spoznaje o gospodarskim trendovima i poslovnom okruženju u eri nakon COVID-a: registracija novih poduzeća pala je ispod povijesnih brojeva u 2020., u godini izbijanja COVID-a, i dok su se poslovna očekivanja poboljšala u 2021., tekući izazovi su predstavljali stalne prepreke što je rezultirao padom u gotovo svim ispitanim državama u 2022.

Grafikon 4. Registracija poduzeća, % promjene u odnosu na prethodnu godinu

Izvor: Eurostat

Napomena: Uključuje industriju, građevinarstvo i tržišne usluge (osim javne uprave i obrane; obvezno socijalno osiguranje; aktivnosti članskih organizacija, potonje nisu uključene).

1.3. Postojeće relevantne europske i nacionalne političke inicijative i najbolje prakse

Poduzetništvo u obrazovanju

Preporuka Vijeća o ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje u Europskoj uniji¹ ključna je politika koja naglašava važnost opremanja pojedinaca sveobuhvatnim skupom kompetencija za poboljšanje osobnog zadovoljstva, zapošljivosti, društvene uključenosti i aktivnog građanstva tijekom cijelog života. **U tom okviru, poduzetništvo se ističe kao jedna od osam ključnih kompetencija koje su identificirane kao ključne za pojedince u današnjem dinamičnom svijetu.** Ova politika na razini EU-a služi kao referentni okvir za kreatora politika, pružatelje obrazovanja i osposobljavanja, socijalne partnere i učenike, promičući inovativne pristupe učenju i metode ocjenjivanja za njegovanje poduzetništva uz druge vitalne kompetencije, čime se jača predanost Europske unije osnaživanju pojedinaca s vještinama i načinom razmišljanja potrebnim za napredovanje u svijetu koji se stalno mijenja i doprinosi prosperitetu i otpornosti europskog društva i gospodarstva.

Politički okvir EU-a o MMSP

MMSP čine okosnicu europskog gospodarstva. Iznimno je važno naglasiti da su 2016. godine MMSP omogućila zapošljavanje 93 milijuna pojedinaca i, isključujući financijski sektor, činila 99% svih poduzeća u EU, 67% ukupne radne snage i 57 % dodane vrijednosti.² Međutim, ta su se poduzeća posljednjih godina suočila s bezbrojnim izazovima, uključujući COVID-19 pandemiju, rat u Ukrajini i prekide u opskrbi energijom.

Ne može se precijeniti važnost MMSP u gospodarskom okruženju. Ova poduzeća, unatoč svojoj skromnoj veličini, imaju značajan utjecaj zbog svojih višestrukih doprinosa. **Ona su pokretači stvaranja radnih mjesta, nude različite mogućnosti zapošljavanja i potiču inkluzivnost unutar zajednica. Nadalje, MMSP igraju značajnu ulogu u poticanju rasta BDP-a,** zajednički doprinoseći velikodušnom udjelu u gospodarskim rezultatima države.

Ovime donosimo pregled politika i inicijativa EU-a usmjerenih na pomoć MMSP. Proučavajući strategije, programe i mjere EU-a, nastojimo steći dublje razumijevanje načina na koji EU radi na jačanju i održavanju MMSP u suočavanju s poteškoćama. Ovo istraživanje rasvijetlit će ključnu ulogu koju EU igra u osnaživanju i jačanju MMSP, vitalnih doprinositelja gospodarskom blagostanju Europe.

Pristup MMSP tržištu, internacionalizacija

Pristup MMSP tržištu i internacionalizacija poslovanja poboljšani su **Programom jedinstvenog tržišta (European Single Market Programme)** s programom „Potpora malim i srednjim poduzećima“³.

¹ Council of the European Union. (2018). *Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance)*. Official Journal of the European Union, C 189/1. [EUR-Lex - 32018H0604\(01\) - EN - EUR-Lex \(europa.eu\)](#)

² European Court of Auditors. (2019, April). *EU Support for SME Innovation: The SME Instrument*.

³ *Support to SMEs*. (2023, September 15). European Innovation Council and SMEs Executive Agency (EISMEA). https://eisma.ec.europa.eu/programmes/single-market-programme/support-smes_en

Program pomaže MMSP da maksimalno iskoriste poslovne prilike, s budžetom od 1 milijarde eura za period od 2021. – 2027. Njegov glavni element je implementacija programa COSME, što je skraćenica za “Konkurentnost malih i srednjih poduzeća”. Program COSME je usmjeren na stvaranje boljeg pristupa tržištu i povoljnog okruženja za poduzeća, potičući konkurentnost, izgradnju kapaciteta i održivost MMSP. Nadalje, Program jedinstvenog tržišta daje pristup sve većem broju inicijativa poput Europske poduzetničke mreže (EEN), Europske platforme za suradnju klastera (ECCP), Erasmus za mlade poduzetnike itd.

Direktiva o e-poslovanju

Europska komisija uvela je **skup pravila za e-trgovinu koja utječu na MMSP** koja posluju unutar EU-a⁴. Ova pravila naglašavaju važnost stvaranja pravednog i konkurentnog okruženja za MMSP na digitalnom tržištu. Jedan od ključnih aspekata je pojednostavljenje pravila o PDV-u i smanjenje administrativnih opterećenja za MMSP koja se bave prekograničnom e-trgovinom. Ovo pojednostavljenje ima za cilj olakšati međunarodnu trgovinu manjim poduzećima, olakšavajući im širenje baze klijenata.

Osim toga, predložena pravila jačaju zaštitu potrošača, što koristi MMSP izgradnjom većeg povjerenja među *online* kupcima. Poduzeća će morati pružiti jasne informacije o svojim proizvodima i uslugama, nudeći potrošačima pravo da vrate artikle u određenim vremenskim okvirima i dobiju povrat novca.

Inovacije

Europa još uvijek troši premalo u usporedbi s nekim svjetskim konkurentima u GERB-u, što je ključni pokazatelj aktivnosti istraživanja i razvoja koje se koriste u razvoju gospodarstva koje se temelji na znanju. Nadalje, budući da se istraživanje i razvoj češće odvija u akademskom sektoru (iako ne isključivo), **europske politike također moraju podržati aktivnosti istraživanja i razvoja koje se odvijaju u poduzetništvu, uključujući MMSP**. Obzor 2020 uveo je „Instrument za mala i srednja poduzeća“ koji ne samo da podupire MMSP informacijama, već financira poduzeća koja provode projekte i pokušava financirati cijeli ciklus procesa inovacije, od laboratorija do tržišta. Instrument za mala i srednja poduzeća ima tri faze: (1. faza) ispitivanje tehničke i komercijalne izvedivosti poslovne ideje, (2. faza) razvoj i demonstracija i (3. faza) dodatna potpora EU za ulazak na tržište⁵. Nadalje, proračun instrumenta bio je 3 milijarde eura.

Obzor 2020 ima kao nasljednika Obzor Europa. **Obzor Europa je program EU-a za istraživanje i inovacije za razdoblje 2021. – 2027. i snažno podupire MMSP u poticanju inovacija**⁶. Ključni igrač u ovom sustavu podrške je Europsko vijeće za inovacije (EIC), posebno njegov EIC *Accelerator* program. EIC malim i srednjim poduzećima osigurava financiranje i mentorstvo za revolucionarne inovacije. Osim izravnog financiranja, MMSP se potiče da se uključe u suradničke istraživačke projekte, stvarajući partnerstva s istraživačkim institucijama i kolegama iz industrije kako bi pristupili vrijednom stručnom znanju i resursima. Obzor Europa ima za cilj učvrstiti poziciju Europe u istraživanju i inovacijama i prepoznaje MMSP kao ključna u postizanju tog cilja. Nudi široku lepezu

⁴ *e-Commerce rules in the EU*. (2023, February 1). Shaping Europe’s Digital Future. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/e-commerce-rules-eu>

⁵ European Court of Auditors. (2019, April). *EU Support for SME Innovation: The SME Instrument*.

⁶ *EIC Accelerator*. (2023, August 11). European Innovation Council. https://eic.ec.europa.eu/eic-funding-opportunities/eic-accelerator_en

resursa, mreža i načina financiranja, pojednostavljujući pristup potporama za inovacije za MMSP unutar EU-a.

Izvori financiranja

Program Invest EU usmjeren je na financiranje malih i srednjih poduzeća i ima proračun od 11,25 milijardi eura⁷. Cilj mu je poboljšati pristup financiranju za MMSP diljem EU. Pruža financijski okvir za potporu investicijskim projektima koji pridonose rastu malih i srednjih poduzeća i otvaranju radnih mjesta, podupire visokorizična MMSP s ograničenim kolateralom, uključujući ona u inovativnim, kulturnim, održivim i digitalnim sektorima. Pruža jamstva i kapitalno financiranje za MMSP i mala poduzeća srednje kapitalizacije u područjima od posebnog interesa kao što su svemir, obrana, održivost, inovacije i rodno pametno financiranje. Invest EU udružuje sredstva iz EU, država članica i privatnog sektora kako bi povećao pristup financiranju dioničkog kapitala, pomažući malim i srednjim poduzetima od početka do IPO-a (početne javne ponude). Privlači ulaganja iz izvora poput fondova rizičnog kapitala, osiguravajućih društava i obiteljskih ureda kako bi potaknula rast i inovacije malih i srednjih poduzeća.

Administrativno opterećenje

Veliki broj istraživanja pokazuje da su **MMSP uvelike pod utjecajem propisa**, što im stvara veliko administrativno opterećenje i stavlja ih u nepovoljan položaj na tržištu⁸. Program COSME nastoji poboljšati uvjete za razvoj poslovanja i konkurentnosti na tržištu. U okviru "Akcijskog programa za smanjenje administrativnih opterećenja u EU" poduzimaju se mjere za olakšavanje administrativnih procesa i brisanje nepotrebnih zahtjeva za izvještavanjem i informacijama.

Nadalje, *Small Business Act for Europe* (SBA) također daje sveobuhvatan politički okvir za MMSP⁹. SBA donosi pravila u skladu s načelom "Prvo misli na male", kojim se pokušava osigurati da nove politike i propisi ne opterećuju poduzeća.

Zelena, cirkularna ekonomija

Europska komisija je 2015. uvela **Zeleni akcijski plan (GAP)** za MMSP kako bi im pomogla da ekološke izazove pretvore u poslovne prilike¹⁰. Planom su predložene 54 radnje koje pridonose većem recikliranju i ponovnoj uporabi proizvoda čime se pridonosi nastanku životnog ciklusa proizvoda.

⁷ *InvestEU Fund – SME window*. (n.d.). Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. https://single-market-economy.ec.europa.eu/access-finance/investeu/investeu-fund-sme-window_en

⁸ *Improving conditions for competitiveness*. (n.d.). Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. https://single-market-economy.ec.europa.eu/smes/cosme/improving-conditions-competitiveness_en

⁹ European Commission. (2016). *A 'small business act' for European SMEs*. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-small-business-act-for-european-smes.html>

¹⁰ European Commission. (2014, July). *Green Action Plan for SMEs: turning environmental challenges into business opportunities*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/IP_14_766

Kohezijska politika

Kohezijska politika od 2021. do 2027. podržat će gotovo 850 000 poduzeća, najmanje 6,5 milijuna nezaposlenih i omogućiti opskrbu čistom vodom 16,4 milijuna ljudi¹¹. Stup „Pametnija Europa” kohezijske politike uvelike će se usredotočiti na inovacije i istraživanje te će podržati stvaranje i konkurentnost više od 450 000 MMSP. Također će u 65 000 MMSP podržati vještine za pametnu specijalizaciju, industrijsku tranziciju i poduzetništvo.

Iako je kohezijska politika izgrađena na zajedničkoj europskoj političkoj inicijativi, to također omogućuje da na površinu isplivaju preferencije nacionalne politike: operativno planiranje i raspodjela sredstava na nacionalnoj razini razlikuju se od države do države i planiraju se zadovoljiti lokalne potrebe i riješiti lokalna uska grla.

Instrument za oporavak i otpornost

Primarni cilj **Instrumenta za oporavak i otpornost (RRF)** je olakšati oporavak od pandemije uz poticanje prijelaza prema zelenijoj i digitalnijoj ekonomiji¹². U RRF-u je veliki naglasak na promicanju oporavka i otpornosti MMSP. Ključni fokus ovih napora je pomoć MMSP u širenju njihovog tržišnog dosega na međunarodnoj razini i poticanju internacionalizacije malih poduzeća, čime se pridonosi njihovom rastu i prilagodljivosti. Države članice EU – u skladu s dodijeljenom veličinom sredstava – dužne su dostaviti RRP (Plan oporavka i otpornosti) kako bi se operacionaliziralo trošenje i realizacija projekata kako bi se postigli postavljeni ciljevi.

Međunarodna suradnja na europskoj razini s ciljem podrške MMSP

Program Erasmus+ EU za razdoblje 2021. – 2027. predstavlja kamen temeljac obrazovne i kulturne razmjene unutar Europske unije, s monumentalnim procijenjenim proračunom od 26,2 milijarde eura, što je gotovo udvostručenje financiranja u usporedbi s njegovim prethodnikom iz 2014.-2020. Ovo značajno ulaganje odražava predanost EU poticanju međunarodne suradnje i obogaćivanju prekograničnih obrazovnih iskustava. Program ocrtava jasan i snažan fokus na ključna suvremena pitanja, naglašavajući društvenu uključenost, zelene i digitalne tranzicije te povećanje aktivnog sudjelovanja mladih u demokratskom životu. Ova tematska područja odražavaju potrebu za stvaranjem kohezivnog, održivog i uključivog europskog društva putem različitih nacionalnih programa i međunarodne suradnje.

Erasmus podržava i nadopunjuje inicijative navedene u Europskom obrazovnom prostoru, Akcijskom planu za digitalno obrazovanje i Programom vještina za Europu. Usklađivanjem s ovim planovima, program potiče napredak obrazovanja, digitalne pismenosti i razvoja vještina, osiguravajući skladnu i uravnoteženu putanju rasta za regiju.

Ključni cilj programa je međunarodna suradnja, kako bi se premostile obrazovne i kulturne podjele i olakšala razmjena znanja. **Promicanjem međunarodne suradnje, Erasmus teži stvaranju plodnog tla za inovacije, međusobno razumijevanje i zajedničke vrijednosti** među različitim populacijama.

¹¹ *Outcome of 2021-2027 programming - cohesion policy.* (n.d.). Data | European Structural and Investment Funds. <https://cohesiondata.ec.europa.eu/stories/s/d6tf-zqvc>

¹² Members' Research Service. (2023, June 2). *Ensuring the recovery and resilience of EU small and medium-sized enterprises.* Epthinktank. <https://epthinktank.eu/2023/06/01/ensuring-the-recovery-and-resilience-of-eu-small-and-medium-sized-enterprises>

Ova se suradnja proteže izvan europskih granica, prihvaćajući globalna partnerstva za rješavanje zajedničkih izazova i kreiranje rješenja, pridonoseći ostvarenju otporne, uključive i održive globalne zajednice.

U okviru projekta RESTART ostvarena je dvojaka međunarodna suradnja. **Prvo, međunarodno partnerstvo – sastavljeno od partnera iz Belgije, Hrvatske, Mađarske, Italije, Španjolske i Slovačke – osiguralo je prikupljanje i usmjeravanje širokog spektra znanja i stručnosti s različitim geografskih područja u projekt**, s različitim demografskim podacima i profilima MMSP, različitim obrazovnim sustavima strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i jedinstvenim skupom kreatora politika i dionika u pozadini.

Drugo, uključivanje dionika, MMSP i potencijalnih korisnika osiguralo je daljnju internacionalizaciju. **Zahvaljujući umreženosti pojedinih partnera, doseg projekta bio je i izvan šest partnerskih zemalja** (pozivanjem daljnjih korisnika i testera na online edukacijske materijale i uključivanjem dionika koji nisu iz ovih šest zemalja na multinacionalne događaje i aktivnosti).

Treće, **dok su partneri međusobno surađivali unutar ovog projekta, također su bili sudionici u drugim međunarodnim aktivnostima**, Erasmus+ projektima i drugima, relevantnim za temu obrazovanja, VET obuke i razvoja MMSP. Ove proširene mreže projekata i partnerstava omogućuju rezultatima RESTART-a stvaranje utjecaja izvan izvornih ciljnih područja i skupina dionika.

Aktivnosti i partnerstva regionalne međunarodne suradnje

Nekoliko projektnih partnera uključilo je u svoje aktivnosti (bilo da je riječ o lokalnim događajima širenja informacija, nacionalnim konferencijama i validacijskim treninzima) **druge regionalne partnere iz svojih i susjednih zemalja**.

Daljnji potencijal u regionalnoj i međunarodnoj suradnji nudi se za povećanje učinka projekta u osiguravanju nastavka u budućnosti. **Snažno preporučena partnerstva uključuju, osim zajedničkih Erasmus+ aktivnosti, bolje korištenje onoga što program Interreg nudi**, kako u smislu transnacionalnih, interregionalnih i prekograničnih aspekata.

Program Interreg 2021. – 2027., inicijativa EU, nastoji promicati suradnju između različitih regija i nacija i organiziran je u nekoliko smjerova, od kojih je svaki usmjeren na različite potrebe suradnje i zajedničke izazove u različitim zemljopisnim i nacionalnim krajolicima. Budući da razvoj MMSP uključuje niz dionika, od istraživača, poduzetničkih potpornih institucija i krovnih organizacija, dionika politike na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, Interreg nudi obilje mogućnosti za daljnje poboljšanje rezultata projekta RESTART. Interregovi raznoliki programi usmjereni su na različita područja, uključujući inovacije, klimu, okoliš i promet, s ciljem promicanja socijalne uključenosti, zapošljavanja i obrazovanja, strukturirani tako da budu uključivi i multidisciplinarni. **Razvoj MSME je moguć u većini različitih dijelova programske obitelji**. Kroz svoje prilagođene programe, regije u Mađarskoj, Belgiji, Italiji, Slovačkoj, Španjolskoj i Hrvatskoj mogu zajednički rješavati zajedničke izazove i iskoristiti sinergijske prilike za održiv i uključiv rast i razvoj.

Interreg prekogranična suradnja (CBC) bavi se mogućnostima i izazovima u pograničnim područjima, s ciljem poboljšanja kvalitete života i promicanja gospodarskog razvoja u tim regijama. Za naše partnerske zemlje najrelevantnije su:

- Program prekogranične suradnje Italija-Hrvatska: Usredotočen je na socio-ekonomski razvoj obalnih regija Italije i Hrvatske, promičući inovacije i održivi rast.

- Program prekogranične suradnje Mađarska-Slovačka: naglašava poticanje inovacija, zaštitu okoliša i promicanje učinkovitih javnih usluga u pograničnim regijama Mađarske i Slovačke.
- Program prekogranične suradnje Španjolska-Portugal (POCTEP): usmjeren na integrirani i održivi razvoj u španjolskim i portugalskim pograničnim regijama.
- Program prekogranične suradnje Belgija-Francuska: Cilj mu je jačanje socio-ekonomskog razvoja i suradnje između susjednih regija Belgije i Francuske.
- IPA CBC program Mađarska-Srbija: Usredotočen je na poticanje suradnje i održivog razvoja u pograničnim regijama Mađarske i Srbije.
- Program prekogranične suradnje Mađarska-Rumunjska-Slovačka-Ukrajina: Cilj ovog programa je rješavanje zajedničkih izazova i iskorištavanje mogućnosti u pograničnim područjima koja dijele ove četiri zemlje.

Tu su i programi IPA CBC i ENI CBC koji proširuju suradnju na regije i zemlje izvan EU-a, potičući međusobno učenje i razvoj u pograničnim regijama između država članica EU i zemalja kandidata/susjednih zemalja, uključujući CBC-IPA Hrvatska-Srbija, Mađarska-Srbija i dr.

Nadalje, **Interreg transnacionalna suradnja** bavi se strateškom suradnjom u pronalaženju zajedničkih rješenja za zajedničke izazove unutar velikih transnacionalnih područja definiranih zajedničkim geografskim i prirodnim značajkama, dok **Interreg međuregionalna suradnja** olakšava učenje i razmjenu praksi među različitim regijama EU-a u nekoliko političkih sektora, uključujući subjekte s različitim zemljopisnih lokacija.

2. Ključni zaključci implementacije: izazovi i prilike

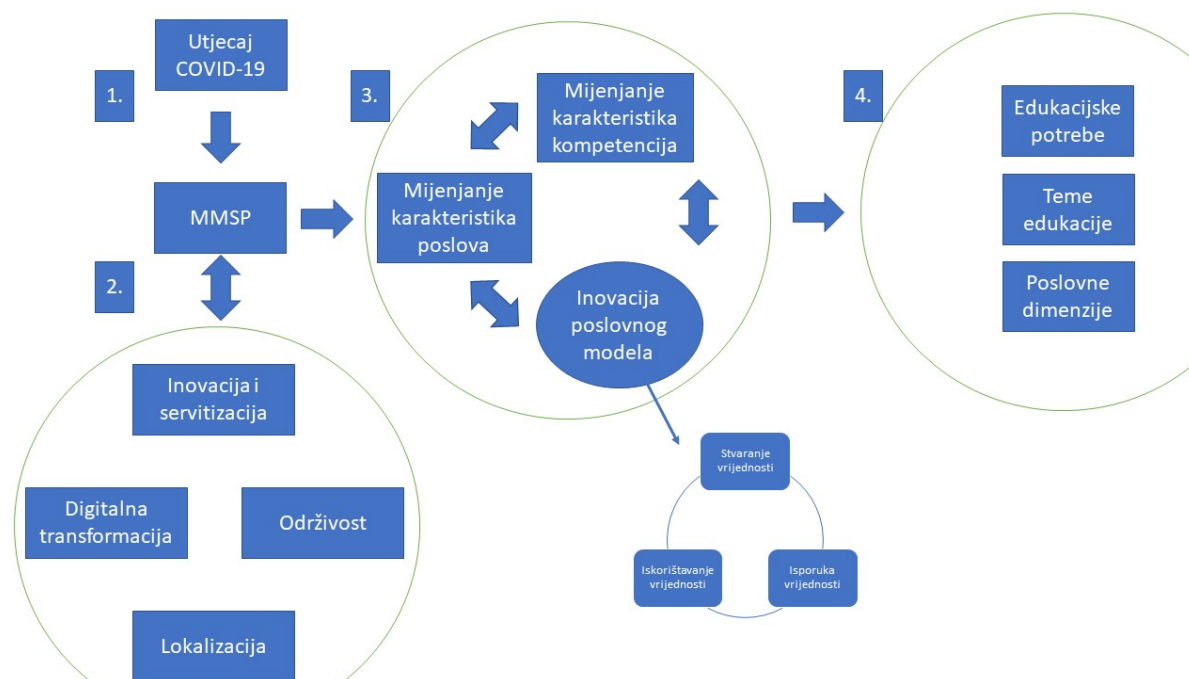
2.1. RESTART koncept i edukacije

Projekt RESTART pokrenuo je razvoj konceptualnog okvir za prepoznavanje rastućih potreba za **edukacijom i usavršavanjem MMSP**. Okvir je konstruiran na temelju uvida stečenih tijekom *brainstorminga* projektnih partnera i strukturiran je oko četiri ključna područja:

- **Utjecaj COVID-19 na MMSP:** uključuje istraživanje različitih utjecaja pandemije na MMSP, kako bi se razumjela njihova priroda i djelovanje u različitim zemljama. Istraživanje je bilo utemeljeno na istraživačkom pitanju "Kako je COVID-19 utjecao na MMSP?".
- **Utjecaj četiriju megatrendova na MMSP:** projekt je potvrdio potrebu MMSP da se nose s izazovima koji predstavljaju četiri ključna trenda: inovacije i servitizacija, digitalna transformacija, lokalizacija i održivost. Istraživanje se temeljilo na razumijevanju njihovih trenutnih utjecaja, dostupne podrške i proučavanju specifičnih utjecaja u različitim zemljama, usklađujući se s pitanjem, "Kakav je utjecaj ovih megatrendova na MMSP?".
- **Promjene u strukturama i kompetencijama MMSP:** Ova se komponenta bavi unutarnjim promjenama unutar MMSP, analizirajući promjene u poslovnim modelima, radnim ulogama i poduzetničkim kompetencijama, prvenstveno se fokusirajući na to kako su se ti elementi razvili zbog COVID-19 i identificiranih megatrendova.
- **Poslovne dimenzije i potrebe za edukacijom:** Na temelju prethodnih zaključaka, definirana su preporučena tematska područja edukacija, koja uključuju specifične poslovne dimenzije kao što su proizvodi, strategije i financije. Ovaj odjeljak opisuje prevladavajuće izazove i predlaže edukacijske teme usmjerene na povećanje rasta i konkurentnosti MMSP u promijenjenom poslovnom okruženju.

Svaki odjeljak okvira služi fokusiran je na različite aspekte rada i prilagodbe MMSP, predlažući rješenja i naglašavajući područja za daljnje istraživanje i razvoj, a sve u cilju poticanja otpornosti i rasta usred izazova bez presedana.

Utjecaj COVID-19 na MMSP: RESTART konceptualni okvir

Izvor: Preuzeto iz RESTART PR01 - Elaboracija autora.

Provedba projekta suočila se s nekoliko izazova i prilika, i dok su neki od tih čimbenika kočili i ograničavali određene aspekte projekta, partneri su bili inovativni u pronalaženju odgovarajućih rješenja za poboljšanje rezultata i utjecaj na razvoj MMSP u svojim zemljama i Europi. Unatoč našim zajedničkim naporima, naišli smo na nekoliko izazova i morali smo biti inovativni u svom pristupu kako bismo ih prevladali.

- Suradnja unutar konzorcija: naš je konzorcij **zadržao snažnu internu koheziju i održavao redovite projektne sastanke kako bi se osigurao nesmetan protok ideja i informacija**. Predlošci za rezultate i metodologije su distribuirani i zajednički razvijeni, potičući skladno radno okruženje. Ovaj strukturirani pristup suradnji pokazao se uspješnim.
- Jezik i doseg: **kako bismo proširili naš doseg, svi rezultati na engleskom jeziku prevedeni su na lokalne jezike projektnih partnera**, što nam je omogućilo da se bolje povežemo s različitim ciljnim skupinama i osiguralo inkluzivnost naših materijala.
- Angažman MMSP: **uključivanje MMSP i sudionika iz područja strukovnog obrazovanja i osposobljavanja pokazalo se izazovnim zbog njihove su opterećenosti u tom periodu**. Brojne potpore su bile usmjerene na njih, a naš projekt je trebao pronaći inovativne načine kako zaokupiti njihovu pozornost u moru informacija i ponuda.
- Upravljanje krizom koja se razvija: trajni učinci pandemije COVID-19 još se procjenjuju, a društveno-ekonomsko okruženje gurnuto je u stanje stalne krize zbog novih izazova kao što su sve veći troškovi života, rat u Ukrajini, porast cijene energenata, utjecaj na okoliš i brzi tehnološki napredak. **Navigacija okruženjem koje se stalno mijenja zahtijevala je prilagodljivost** i stalnu procjenu naših strategija kako bismo ostali relevantni i učinkoviti.

Pojavilo se nekoliko ideja i prijedloga kako bi se izazovi pretvorili u prilike:

- Iskorištavanje kriza za učenje: **tekuće krize, bilo da su ekonomske, ekološke ili geopolitičke, mogu poslužiti kao moćni katalizatori za učenje i inovacije.** Definirajući naše edukacijske materijale kao bitne alate za upravljanje ovim krizama, možemo se adresirati trenutne potrebe i brige MMSP, povećavajući tako njihovu percipiranu relevantnost.
- Ciljanje specifičnih bolnih točaka: **usmjeravanjem našeg sadržaja na specifične izazove i bolne točke** s kojima se suočavaju MMSP, kao što su rastući troškovi ili brze tehnološke promjene, možemo prilagoditi naše edukacijske materijale kako bi odgovorili na neposredne potrebe i brige MMSP, čime se povećava njihova praktična vrijednost i primjenjivost.
- Pozicioniranje materijala za obuku: diverzifikacija sadržaja bila je od presudne važnosti, ne samo da bi se zadovoljio **široki spektar dionika, od MMSP do kreatora politika i obrazovnih institucija, već i da bi se ciljalo na različite korisnike – manje i više iskusne poduzetnike, poduzetnike koji će to tek postati i potencijalne zaposlenike MMSP kojima je potrebno razumijevanje promjenjivog okruženja i očekivanja s kojima se suočavaju.** To uključuje stvaranje modularnog sadržaja koji se može prilagoditi specifičnim potrebama i interesima različitih segmenata publike.
- Angažman dionika i partnerstva: direktna suradnja s **različitim dionicima i formiranje strateških partnerstava s krovnim i potpornim organizacijama** može pomoći u usavršavanju sadržaja kako bi bio usklađeniji s potrebama i izazovima ciljne skupine te poboljšati distribuciju i doseg materijala.
- Usklađivanje politike i propagiranje: usklađivanje edukacijskih sadržaja s trenutnim politikama i propagiranje podržavajućih politika može pomoći u prikupljanju podrške kreatora politika i osiguravanju relevantnosti i primjenjivosti materijala. **Uključivanje u dijalog s kreatorima politika također može pomoći u isticanju važnosti** pružanju potpore MMSP i sustavu strukovnog obrazovanja (VET) usred tekuće krize.
- Integracija u postojeće obrazovne okvire: **integracija edukacijskih materijala u postojeće sustave strukovnog obrazovanja** može osigurati njihovu kontinuiranu upotrebu i relevantnost. Suradnja s obrazovnim institucijama na uključivanju materijala u njihov kurikulum može pomoći u dosezanju šire publike i osiguravanju dugoročnog učinka projekta. Ovo je izazov u strože reguliranim sustavima strukovnog obrazovanja i osposobljavanja (kao što je mađarski, itd.), ali nije nemoguće.
- Povratne informacije i iterativni razvoj: prikupljanje povratnih informacija od raznolike ciljne publike i iterativno usavršavanje edukacijskih materijala na temelju tih povratnih informacija pomoglo je u održavanju njihove relevantnosti i rješavanju rastućih potreba i izazova MMSP i drugih dionika.
- Digitalna prisutnost i pristupačnost: jačanjem digitalne prisutnosti i osiguravanjem pristupačnosti edukacijskih materijala povećava se njihov doseg i usvajanje. Korištenje *online* i društvenih platformi može pomoći u dosezanju šire publike i omogućavanju jednostavnog pristupa materijalima.

Strateškim pretvaranjem izazova u prilike za učenje i inovacije te pedantnim pozicioniranjem naših edukacijskih materijala, možemo osigurati njihovu relevantnost, pristupačnost i utjecaj, u konačnici podržavajući različite potrebe MMSP, obrazovnog sustava strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, kreatora politika i potpornih organizacija u navigiranju u kompleksnom okruženju.

2.2. Perspektiva korisnika i razvoj MMSP-a u EU nakon pandemije

Edukacije i validacije edukacija

Projekt RESTART i edukacijski materijali ciljali su na **širok raspon dionika** koje je trebalo uključiti.

- Budući da se fokusirao na kreiranje materijala koji se koriste u službenom i neslužbenom strukovnom obrazovanju, dionici sustava strukovnog obrazovanja i osposobljavanja – kreatori politika, praktičari – bili su važna ciljna skupina.
- Budući da je temeljni sadržaj bio usmjeren na poboljšanje otpornosti i kapaciteta MMSP, dionika poslovnog razvoja – uključujući nacionalne i regionalne/lokalne političke aktere, bilo je također ključno uključiti i poduzetničke potporne i krovne organizacije.
- Posljednje, ali ne i najmanje važno, MMSP su također bila ciljana skupina, i to u različitim segmentima: neki od edukacijskih materijala usmjereni su na mala poduzeća, koja žele voditi profitabilno poslovanje, ali bez da budu poduzeće visokog rasta, dok su određene informacije i elementi edukacijskih sadržaja također relevantni za inovativne startupove sa značajnim potencijalom rasta.
- Ciljani su bili ne samo etabrirani poduzetnici, već i budući poduzetnici. Štoviše, pokazalo se da su oni ključna interesna skupina u našim edukacijama tijekom provedbe vrjednovanja edukacija.
- Važno je naglasiti da se radionica vrjednovanja održala i u Ukrajini, uz pomoć pridruženog partnera UCF (Sveučilište za carine i financije, Ukrajina) čime je uključena ranjiva skupina. Jedan od modula koji se testirao je bio Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje.
- Konačno, edukacijski materijali također pružaju vrijedan doprinos zaposlenicima MMSP, bilo da je riječ o edukacijama na temu marketinga, servitizacije, inovacija, kibernetičke sigurnosti ili emocionalne inteligencije i pozitivnog radnog okruženja.

Edukacijske potrebe uključivale su složeni skup ciljeva kojima se treba baviti. Prvo, **projekt je bio usmjeren na razvoj tvrdih i mekih vještina**, budući da vlasnici/menadžeri MMSP trebaju poboljšane upravljačke i tehničke vještine, uključujući analitiku podataka i digitalne kompetencije, kako bi se učinkovito snalazili u klasičnom radnom okruženju i u radu na daljinu. Osim toga, naglasak je i na poticanju vodstva, emocionalnoj inteligenciji, komunikaciji, prilagodljivosti i timskom radu, posebno kad je riječ o radu u virtualnom okruženju. Ove su vještine ključne za snalaženje u složenom i neizvjesnom razdoblju nakon pandemije, pri čemu kritičko razmišljanje, rješavanje problema, kreativnost i inovativnost postaju sve važniji.

Razvoj i validacija edukacija također su morali uzeti u obzir brze promjene poduzetničkih trendova kao što su održivost, zeleno i društveno poduzetništvo, servitizacija i lokalizacija, podizanje svijesti i razumijevanja među MMSP kako bi ih se optimalno iskoristilo u različitim kontekstima i među višestrukim izazovima. Projekt je također razmotrio postojeće sustave podrške i identificirao područja u kojima su potrebna daljnja poboljšanja.

Razvijeni su sljedeći edukacijski moduli:

- Modul 1 – Digitalizacija i online učenje
- Modul 2 – Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP

- Modul 3 – Kibernetička sigurnost u poslovanju
- Modul 4 – Poslovni modeli za mikro, mala i srednja poduzeća u post-COVID eri
- Modul 5 – Održivo, društveno i zeleno poduzetništvo
- Modul 6 – Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge
- Modul 7 – Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje

Predstavljeni su na RESTART *online* edukacijskoj platformi na **engleskom kao i na nacionalnim jezicima**. Edukacije uključuju **test za procjenu znanja i Google obrazac za pružanje povratnih informacija**.

Održano je ukupno 16 validacijskih treninga u zemljama projektnih partnera i uključena su 223 sudionika. Tablica u nastavku daje sažetak organiziranih događaja.

Država	Broj edukacija	Ukupan broj sudionika
Belgija	1	32
Hrvatska	2	16
Španjolska	1	14
Mađarska	2	25
Italija	3	32
Slovačka	6	96
Ukrajina	1	20

Zaključci s treninga i povratne informacije sudionika

U nastavku se daje sažetak povratnih informacija koje su dali različiti organizatori edukacija, na temelju povratnih informacija koje su dobili od sudionika uživo.

Belgija:

U Belgiji su sudionici, uključujući stručnjake, lokalne kreatore politike i mlade stručnjake, dali vrijedne povratne informacije o projektu RESTART i podijelili ključna razmišljanja i uvide, obogaćene bilješkama trenera. Povratne informacije namijenjene su informiranju edukatora i pomoći će im da učinkovito integriraju nastavni plan i program RESTART u svoje obrazovne okvire.

Strateška sesija predprocjene omogućila je trenerima da bolje razumiju očekivanja sudionika, što je omogućilo bolju prilagodbu sesija. Unatoč prisutnosti iskusnih stručnjaka, primijećeno je da postoji nedostatak znanja o mnogim temeljnim aspektima projekta, naglašavajući potrebu za uvodnom sesijom o bitnim elementima projekta, pozadini, motivaciji, ciljevima i dugoročnim ambicijama prije nego što se krene u istraživanje u nastavni plan i program.

Treneri su također prepoznali važnost izbjegavanja korištenja projektnog žargona i fokusiranja na relevantnost ("pa što?") svakog elementa obuke, povezujući se s obrazloženjem i motivacijom iza svake teme, omogućavajući dublje razumijevanje polaznicima. Suradnički pristup odozdo prema gore favoriziran je u odnosu na autoritarni pristup odozgo prema dolje, gdje je sadržaj generiran zajedno s publikom, naglašavajući obogaćujuće i osnažujuće iskustvo učenja, a ne pasivni prijenos informacija.

Sudionici su pohvalili projekt RESTART i sadržaj PR3, pohvalivši njegovu pristupačnost, jednostavnost i relevantnost. Smatraju da je navigiranje po OER platformi jednostavno, a edukacijski materijali su replikativni i prenosivi kroz različita obrazovna okruženja. Projekt je

motivirao sudionike da integriraju naučeno znanje unutar svojih organizacija i inspirirao razvoj sličnih inicijativa. Sadržaj se smatra dobrom praksom koja potiče širenje takvog znanja u različitim dimenzijama obrazovnog spektra.

Hrvatska:

Treninzi vrednovanja uključili su sudionike iz različitih skupina: 3 poduzetnika, 1 budućeg poduzetnika, 2 zaposlenika MMSP i 10 pružatelja strukovnog obrazovanja i osposobljavanja sa sveučilišta. Njihove povratne informacije su bile vrlo pozitivne, cijenili su informacije koje su im pružene na temu servitizacije. Smatraju ih korisnima ne samo za poduzetništvo nego i za akademsku zajednicu, poboljšavajući valorizaciju sveučilišnih kapaciteta i podupirući prijenos znanja i tehnologije.

Sudionici su ustanovili da su materijali jasni, pronicljivi i da su ispunili njihova očekivanja. Izrazili su želju da se u *online* materijale uključi više primjera iz stvarnog života, a da edukacije uživo uključuju više praktičnog rada u grupama. Većina je vidjela potencijal za primjenu stečenog znanja u svojim profesionalnim životima, pri čemu i postojeći i budući poduzetnici i akademski sudionici vide opipljive primjene u svojim područjima, od stvaranja novih usluga temeljenih na proizvodima do korištenja u obrazovanju i stvaranja novih usluga unutar znanstvene zajednice. Modul na hrvatskom jeziku bio je dobro prihvaćen bez prijavljenih nedostataka.

Mađarska:

Dvije mađarske pilot sesije obilježila je raznolikost sudionika. Prva sesija u lipnju uključivala je iskusne poduzetnike koji su upoznati s postpandemijskim izazovima za MMSP, dok je druga sesija u kolovozu uključila studente iz VET sustava i sa sveučilišta, donoseći različite perspektive zbog njihovog ograničenog profesionalnog iskustva.

Dobivene povratne informacije, kako iz Google obrazaca tako i iz osobnih interakcija, bile su izrazito pozitivne, materijali su bili jasni i pokrili su vitalne teme. Oko 75% odnosno 85% sudionika iz prve i druge sesije izjavilo je da su materijali ispunila njihova očekivanja; ostali su smatrali da samo djelomično ispunjavaju njihova očekivanja. Značajna većina izrazila je namjeru da stečena znanja primijeni u struci.

Obje su sesije imale prosječnu ocjenu između 4 i 5, s pojedinačnim prijedlozima koji su upućivali na želju za dužim modulima, bogatijim primjerima iz stvarnog života i detaljnijim sadržajem, posebno od strane onih koji su na početku svog poduzetničkog puta. Tehnički problemi i želja za više vizualnih elemenata također su istaknuti, ali nisu zasjenili sveukupno zadovoljstvo i percipiranu vrijednost treninga. Posebno su cijenjeni jasnoća i pristupačnost edukacijskih sadržaja, što ukazuje na prikladnost modula za različita okruženja.

Italija

IDP je svoje validacijske treninge provodio od 21. do 27. lipnja. Proces je uključivao prikupljanje povratnih informacija od 32 različita sudionika kako bi se ocijenili različiti aspekti edukacijskih sadržaja kao što su jasnoća, složenost i ukupna kvaliteta. Većina sudionika bila je u dobi od 18 do 30 godina (71,9%), s gotovo jednakom zastupljenošću spolova i većinom sa završenom srednjom školom. Sudionici, prvenstveno iz Italije, predstavljali su različite sektore i regije, uključujući nekoliko u nepovoljnom položaju povezanih sa Sveučilištem za carinu i financije u Ukrajini.

Povratne informacije su bile pozitivne, hvaleći jasnoću i sveobuhvatnost sadržaja, a Modul 7 - Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje imao je 100% stopu uspješnosti. Međutim,

neki sudionici su predložili da se poboljša pojmovnik, uključujući više jezika, više teorijskih aspekata i iskustava specifičnih za određenu državu.

Ukratko, vrijedni uvidi i pozitivne povratne informacije sudionika pružaju značajnu osnovu za usavršavanje RESTART edukacijskih materijala kako bi bolje odgovarali potrebama i očekivanjima raznolike publike.

Španjolska:

U Španjolskoj provedena sesija validacije razvijenih edukacijskih sadržaja na kojoj je sudjelovalo 14 sudionika, predstavnika ciljnih skupina projekta. Metoda prikupljanja povratnih informacije bila je fokus grupa, što je omogućilo otvorenu raspravu o projektu i testiranim edukacijama.

Povratne informacije bile su uglavnom pozitivne, sa sadržajem koji zadovoljava standarde kvalitete sudionika i pruža praktične alate za svakodnevnu upotrebu. Sudionici su uključivali 5 pružatelja strukovnog osposobljavanja i 9 učenika, što je omogućilo različite povratne informacije koje ukazuju na praktičnu korisnost edukacija i za strukovno obrazovanje i za poduzetničke ekosustave.

Utvrđeno je da je sadržaj jasan, pokriva vitalne teme i ispunjava očekivanja sudionika. Omogućuje prijenos znanja u profesionalni život, nudeći dodatnu vrijednost, posebno za nastavnike koji mogu prenijeti stečeno znanje svojim učenicima, čime se višestruko povećava učinak edukacija.

Sesija je također predstavila OER platformu projekta, gdje su sudionici mogli proširiti svoje znanje i potvrditi kvalitetu i korisnost sadržaja. Treneri su smatrali da je sadržaj relevantan i suvremen, pojašnjavajući kibernetičke rizike i mjere zaštite, uz specifične alate za svakodnevnu primjenu. Zaključno, i sudionici i treneri visoko su ocijenili trening, te nisu dani prijedlozi ili preporuke za poboljšanje.

Slovačka

Sveukupne povratne informacije bile su pozitivne. Sudionici su smatrali sadržaj jasnim i cijenili su dodatne resurse i praktične alate. Studenti, koji predstavljaju buduće poduzetnike, nisu imali primjedbe, a posebno su cijenili vizualne aspekte materijala, uključujući videe, slike i prezentacije.

Pružatelji strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i predavači smatraju da su materijali praktični i dobro strukturirani, naglašavajući važnost specifičnog sadržaja koji predavač integrira kako bi dodao vrijednost. Udruga predavača i karijernih savjetnika planira podijeliti rezultate RESTART-a sa svojim članovima i dionicima.

Poduzetnici su istaknuli korisnost RESTART digitalnog trenera, cijeneći pristupačnost i praktične resurse edukacija. Značajan prijedlog bio je olakšati rasprave s poduzetnicima koji su uspješno uveli inovacije, kako bi se pružio praktičan uvid. Ova će se ideja razmotriti za buduće događaje kako bi se predstavili najbolji primjeri iz prakse. IWS je riješio i ispravio sve tehničke ili probleme s prijevodom koji su se pojavili na platformi.

Poseban slučaj: Ukrajina

U testiranju i validaciji projekt RESTART je surađivao sa Sveučilištem za carinu i financije (UCF) u Ukrajini, jednim od pridruženih partnera projekta RESTART. Angažman UCF-a uglavnom je uključivao testiranje modula 2 i 7 RESTART edukacijskih sadržaja. Kohorta UCF-a sastojala se od pojedinaca koji nisu bili samo tipični polaznici. Predstavljali su korisnike strukovnog obrazovanja i osposobljavanja sa sveučilišta trenutno smještenog u Ukrajini, ali i Ukrajinke koji su trenutno

raseljeni po Europi. Ovaj segment ciljne skupine bio je posebno zanimljiv jer je konzorciju RESTART omogućio testiranje edukacijskih materijala na ciljnoj skupini u ranjivim uvjetima.

Ovi sudionici, od kojih su mnogi bili pogođeni ratnim sukobima ili su bili angažirani u ekosustavu strukovnog obrazovanja i osposobljavanja i MMSP, pokazali su potencijal projekta da ima odjeka i da koristi pojedincima u nepovoljnim okolnostima. Naime, mnogi su bili izbjeglice iz Ukrajine, privremeno nastanjeni u raznim dijelovima Europe. Njihova uključenost naglasila je sposobnost RESTART-a da podrži takve pojedince u traženju novih prilika, čime se olakšava njihova društvena i ekonomska integracija u njihove trenutne europske sredine.

Validacijski trening je osmišljen da se zadovolje specifične potrebe sudionika - 17 studenata, 1 nastavnika i 2 mentora iz UCF-a. Počevši s uvodom u projekt RESTART, trening je duboko zaronio u module 2 i 7. Nakon interaktivne sesije, sudionici su krenuli na putovanje samoprocjene, koje je kulminiralo reflektivnim debriefingom. Ova završna faza potaknula je sudionike da daju povratne informacije i promišljaju o korisnosti RESTART-a u suvremenom ukrajinskom kontekstu. Također su razmišljali o mogućim prilagodbama, naglašavajući potencijalnu važnost projekta za Ukrajinu u svim budućim pothvatima.

Uključivanje UCF-a u projekt RESTART nije samo potvrdilo učinkovitost projekta, već je također istaknulo transformativnu snagu prilagođenih obrazovnih inicijativa u osnaživanju marginaliziranih zajednica.

3. Mogućnosti i preporuke

Politički izazovi

Prvi politički izazov u podršci MMSP i lokalnom razvoju poduzetničkog okruženja koji je pozitivan jest **daljnje jačanje sustava potpore** koji se bavi osposobljavanjem, obrazovanjem, mentorstvom i podrškom poduzećima, kao i budućim poduzetnicima i njihovim potencijalnim zaposlenicima.

Ključni izazov koji se ističe je **pristupačnost i jasnoća materijala edukacijskih sadržaja**. Od ključne je važnosti osigurati da ponuđeni edukacijski sadržaj bude sveobuhvatan, jednostavan za korištenje i uočljiv pojedincima iz različitih sredina i različitih razina stručnosti. Ovo je ključno za maksimiziranje učinka i dosega projekta RESTART i sličnih inicijativa usmjerenih na razvoj MMSP.

Još jedan značajan politički izazov je osiguravanje **zastupljenosti i uključivanja** u module i sesije edukacija. Raznolikost u demografskom podrijetlu, sektorima interesa i profesionalnim ulogama sudionika, uključujući studente, poduzetnike, edukatore i kreatore politika, zahtijeva nastavni plan i program koji je holistički, uključiv i prilagođava se jedinstvenim potrebama i preferencijama različitih ciljnih skupina.

Preporuke na lokalnoj i nacionalnoj razini

Za rješavanje ovih izazova, na lokalnoj i nacionalnoj razini, neophodno je razviti i implementirati strategije koje poboljšavaju i optimiziraju jasnoću i inkluzivnost edukacijskih materijala. **Zajednički napori** između obrazovnih institucija, lokalnih upravnih tijela i relevantnih dionika mogu olakšati stvaranje sadržaja koji je univerzalno dostupan, a služi pojedincima s različitim obrazovnim potrebama i profesionalnim iskustvom. Poticanje partnerstva između vlade, privatnog sektora i neprofitnih organizacija radi zajedničke podrške inicijativama za poduzetničko osposobljavanje može maksimizirati korištenje resursa i stručnosti.

Mogu se uspostaviti **redovite povratne informacije**, koje uključuju sudionike i trenere, kako bi se sadržaj edukacija kontinuirano poboljšavao i prilagođavao na temelju rastućih potreba i preferencija ciljne publike. To bi osiguralo da edukacije ostanu relevantne, utjecajne i usklađene s ciljevima učenja različitih sudionika.

Nadalje, povećanje **reprezentativne inkluzivnosti unutar kurikulumu i trening sesija** može se postići uključivanjem različitih perspektiva, iskustava i studija slučaja. To će pomoći u pružanju usluga većem broju sudionika, obogaćivanju njihovih iskustava učenja i poticanju uključivog okruženja za učenje.

Da budemo precizniji na lokalnoj razini, može se provesti **temeljita procjena lokalnih potreba** kako bi se dobio uvid u specifične nedostatke vještina i zahtjeve MMSP u regiji. Koja su glavna uska grla koja utječu: demografski izazovi i starenje stanovništva? Deindustrijalizacija? Utječu li klimatske promjene na odabrane sektore kao što su poljoprivreda ili turizam? Povratne informacije s treninga mogu omogućiti specifičniji kurikulum, odnosno bolji odgovor na specifične potrebe. Suradnja s lokalnim poslovnim udruženjima, gospodarskim komorama i industrijskim udruženjima može pružiti vrijedne podatke i uvide. Trebalo bi razviti prilagođene programe edukacija kako bi se odgovorilo na jedinstvene potrebe utvrđene u procjeni lokalnih potreba. Ovi programi mogu uključivati specijalizirane module ili radionice, s fokusom na područja kao što su digitalni marketing, e-trgovina ili održivost, ovisno o **prevladavajućim sektorima i industrijama u regiji**.

Također je ključno **postaviti lokalne uzore i poticati umrežavanje**, poticati suradnju, a ne samo natjecanje. Suradnja s uspješnim lokalnim poduzetnicima koji imaju vrijedna iskustva iz stvarnog svijeta može se iskoristiti mentorstvo i održavanje predavanja. Njihove priče mogu nadahnuti i pružiti praktične uvide budućim poduzetnicima. **Organiziranje događaja kao što su poslovni susreti, poslovni doručci i mentorski kampovi** može pomoći postizanju željenih ciljeva.

Mogu se organizirati lokalni događaji umrežavanja i forumi kako bi se olakšalo povezivanje između MMSP, potencijalnih kupaca i investitora. **Izgradnja snažne lokalne poslovne mreže** je izazovan zadatak, ali može značajno doprinijeti uspjehu tih lokalnih malih poduzeća.

MMSP se također vole informirati o svojim financijskim mogućnostima i često nemaju dovoljno informacija o tom području. **Educiranje o poslovnim financijama – kako tržišnim tako i lokalnim, nacionalnim ili EU subvencijama značajna je usluga ovoj zajednici.** Istraživanje različitih opcija za pružanje financijske pomoći ili subvencija MMSP također može pomoći u ublažavanju troškova povezanih sa sudjelovanjem u programima osposobljavanja. To može uključivati razmatranje bespovratnih sredstava ili zajmova s niskim kamatama kao mogućih načina potpore.

Zagovaranje financiranja na nacionalnoj razini i poticaja za organizacije i institucije koje pružaju poduzetničke edukacije mogu potaknuti rast takvih programa. Porezni poticaji za pružatelje usluga osposobljavanja ili bespovratna sredstva za istraživanje o učinkovitim metodama osposobljavanja potencijalni su načini potpore.

Također je neophodno da učimo iz svojih iskustava i jedni od drugih. Ispravno **praćenje** s odgovarajućim KPI-jevima neophodno je za sve programe podrške i edukacijske inicijative. Redovito prikupljanje podataka o stopama uspješnosti, otvaranju radnih mjesta i rastu prihoda MMSP koji su sudjelovali u ovim programima daje uvide za kontinuirano poboljšanje, ali takav lokalni, regionalni ili nacionalni sustav praćenja mora biti financiran i pravna pitanja (GDPR, povjerljivost poslovnih informacija) moraju biti pod nadzorom. Promicanje **suradnje i razmjene podataka između različitih regija** i nacija unutar Europske unije može potaknuti razmjenu najboljih praksi i naučenih lekcija u potpori MMSP.

Prepoznajući važnost digitalnih vještina u današnjem poslovnom okruženju, treba podržati inicijative usmjerene na **poboljšanje digitalne pismenosti MMSP**. To uključuje educiranje o digitalnim alatima i kibersigurnosti.

Suradnja s drugim europskim zemljama radi razmjene uspješnih pristupa predstavlja važnu priliku za učenje. Sudjelovanje u programima i inicijativama koje financira EU s ciljem promicanja poduzetništva i inovacija može donijeti vrijedne uvide i iskustva.

Preporuke na razini EU

Na razini EU, političke preporuke prvenstveno se odnose na standardizaciju i harmonizaciju edukacijskih materijala u državama članicama. **Uspostava jedinstvenog okvira** koji osigurava dosljednost, kvalitetu i dostupnost edukacijskog sadržaja može pomoći u prevladavanju razlika u iskustvima u obuci među sudionicima iz različitih zemalja. Ovo je važno u smislu Europskog gospodarskog prostora i ciljeva da se olakša poslovanje diljem Europe.

Štoviše, **poticanje suradnje između država članica EU** može potaknuti dijeljenje znanja i razmjenu najboljih praksi u razvoju MMSP, čime se podiže kvaliteta i učinkovitost programa osposobljavanja u cijeloj regiji. Ova transnacionalna suradnja također može olakšati uključivanje višejezičnih i

multikulturalnih elemenata u edukacije, povećavajući njegovu dostupnost i relevantnost za širu europsku publiku.

Uz to, zagovaranje politika koje **podupiru kontinuirano istraživanje i inovacije u obrazovnim metodologijama i tehnologijama** može doprinijeti razvoju naprednih, korisnih i učinkovitih edukacijskih rješenja. To može omogućiti stvaranje okolina za učenje koje su privlačnije, uključivije i pogodnije za stjecanje znanja i vještina potrebnih za razvoj MMSP.

Naposljetku, **provedba politika diljem EU koje promiču inkluzivnost i zastupljenost u poduzetničkom obrazovanju** može osigurati da se različite potrebe i sklonosti europskog stanovništva adekvatno rješavaju. To može doprinijeti stvaranju pravednijeg i inkluzivnijeg poduzetničkog ekosustava, potičući rast i razvoj u cijeloj regiji.

Rješavanje identificiranih političkih izazova putem gore navedenih preporuka na lokalnoj, nacionalnoj i EU razini može značajno poboljšati učinkovitost i doseg projekta RESTART i sličnih razvojnih inicijativa za MMSP. Usredotočujući se na optimizaciju jasnoće, inkluzivnosti, zastupljenosti i dostupnosti edukacijskih materijala i poticanjem suradnje i inovacija unutar europskog poduzetničkog ekosustava, možemo otvoriti put otpornijoj, pravednijoj i prosperitetnijoj budućnosti.

4. Implementacija RESTART-a u različitim VET okruženjima

4.1. VET ekosustavi zemalja partnera projekta RESTART

Projekt RESTART i edukacije provodile su se u šest različitih zemalja Europske unije, odnosno u Belgiji, Hrvatskoj, Mađarskoj, Italiji, Slovačkoj i Španjolskoj. Razvijeni edukacijski materijali, kao i sami treninzi, morali su uzeti u obzir različita okruženja i sustave strukovnog obrazovanja i osposobljavanja u uključenim zemljama.

U **Belgiji**, s njezinim diverzificiranim dvojnim sustavom strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, regionalne vlasti pretežno usmjeravaju razvoj sustava. Razni akteri, uključujući socijalne partnere i predstavnike industrije, igraju značajnu ulogu. Od 2015. se radi na intenziviranju cjeloživotnog učenja i strukovnog osposobljavanja, prilagodbi rastućim zahtjevima tržišta rada, naglašavajući napore u suradnji sa sektorskim fondovima za osposobljavanje i regionalnim pružateljima osposobljavanja.

Hrvatska, od ulaska u EU 2013., aktivno radi na redizajnu svojeg sustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, s Ministarstvom znanosti i obrazovanja na čelu, a dionici poput Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih i socijalni partneri značajno pridonose reformama. Ističe se angažman poslodavaca te se zajednički radi na usklađivanju kvalifikacija s europskim standardima kako bi se osigurala relevantnost i prepoznatljivost.

Mađarska ima prilično centraliziran i strogo reguliran sustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja čiji je cilj prijelaz na tržišno orijentirani pristup, osobito nakon reformi pokrenutih oko 2015. Ministarstvo kulture i inovacija, zajedno s Nacionalnim uredom za strukovno obrazovanje i osposobljavanje i Učenje odraslih najvažniji su dionici politike u strukovnom obrazovanju. Ojačana je suradnja između obrazovnih institucija i tvrtki, s ciljem stvaranja međunarodno usporedivih kvalifikacija u skladu s europskim okvirima.

U **Italiji** je strukovno obrazovanje decentralizirano do značajne razine uz uključivanje dionika regionalne politike i institucionalnog okruženja. Regionalno osjetljiv sustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja radi na prevladavanju razlika kroz nacionalne okvire od 2010-ih. Sektorski odbori i regionalna tijela također su bili ključni u usklađivanju odredbi VET-a s lokalnim gospodarskim potrebama.

U **Slovačkoj** je Ministarstvo obrazovanja, znanosti, istraživanja i sporta od 2015. središnje mjesto za unapređenje reformi strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, s fokusom na partnerstva između škola i poslodavaca. Različiti dionici, uključujući sektorske strukovne organizacije i komore, uključeni su u oblikovanje okruženja strukovnog obrazovanja i osposobljavanja, radeći zajedno na usklađivanju smjerova strukovnog obrazovanja i osposobljavanja s mogućnostima zapošljavanja i potrebama tržišta.

Španjolska se od 2012. godine bori protiv stope ranog napuštanja školovanja pomlađivanjem svog sustava strukovnog obrazovanja i osposobljavanja. Ministarstvo obrazovanja i strukovnog osposobljavanja, zajedno s regionalnim vlastima i socijalnim partnerima, ključno je u tim razvojima. Uključivi pristup u reformama ima za cilj osigurati dostupnost raznolikog raspona stručnih kvalifikacija za zadovoljavanje različitih obrazovnih potreba i potreba za zapošljavanjem.

Izazov je u svakoj od ovih zemalja **u kojoj mjeri poduzetničko obrazovanje i znanje vezano za MMSP može biti uključeno u ekosustav strukovnog obrazovanja i osposobljavanja**. Iako su određene teme, identificirane u sklopu RESTART projekta kao ključne, (npr. digitalizacija, inovacije, kibernetička sigurnost, itd.) prisutne u određenim tečajevima i službenim materijalima za osposobljavanje, sustavno poduzetničko osposobljavanje često nije dio službenih nastavnih planova i

programa strukovnog obrazovanja i osposobljavanja. **To stvara potrebu za usredotočenijim i koncentriranijim naporima u ime izvannastavnih obuka, koje često nude centri za strukovno osposobljavanje, ali ponekad i druge obrazovne institucije (npr. uključanje u srednjoškolske ili visokoškolske tečajeve) te nevladine organizacije kao i krovne poduzetničke i potporne organizacije.**

4.2 Validacije edukacija održanih u okviru projekta RESTART

Partnerske organizacije RESTART-a provele su nekoliko validacijskih treninga u Europi (i dodatno u Ukrajini) kako bi testirale i poboljšale edukacijske materijale i kako bi dobile uvid u preferencije različitih uključenih ciljnih skupina. Validacija edukacija u Europi provedena je na sljedeći način:

Belgija:

1. validacija edukacija

Datum: 13.6.2023.

Format: uživo

Mjesto: Bruxelles

Organizator: IHF

Broj sudionika: 20 + organizatori i treneri iz IHF tima

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje
M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP
M3 Kibernetička sigurnost u poslovanju
M4 Poslovni modeli za MMSP u post-COVID eri
M5 Održivo, društveno i zeleno poduzetništvo
M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge
M7 Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje

Hrvatska:

1. validacija edukacija

Datum: 15.6.2023.

Format: uživo

Mjesto: Rijeka

Organizator: STEP RI

Broj sudionika: 6 + tri organizatora i trenera iz STEP RI tima

Validirani moduli: M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge

2. validacija edukacija

Datum: 4.7.2023.

Format: uživo

Mjesto: Rijeka

Organizator: STEP RI u suradnji sa Sveučilištem u Rijeci, Filozofskim fakultetom

Broj sudionika: 10 + trener iz STEP RI tima

Validirani moduli: M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge

Mađarska:

1. validacija edukacija

Datum: 9.6.2023.

Format: uživo

Mjesto: Budimpešta

Organizator: HÉTFA Research Institute u suradnji s Women/Business/Angels Association

Broj sudionika: 8

Validirani moduli: M4 - Poslovni modeli za MMSP u post-COVID eri (mađarski jezik)

M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP (mađarski jezik)
M3 Kibernetička sigurnost u poslovanju (mađarski jezik)
M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge (mađarski jezik)
M7 Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje (mađarski jezik)

Povratne informacije: prikupljene osobno

2. validacija edukacija

Datum: 7.8.2023.

Format: uživo

Mjesto: Budimpešta

Organizator: HÉTFA Research Institute

Broj sudionika: 17

Validirani moduli: M4 - Poslovni modeli za MMSP u post-COVID eri (mađarski jezik)

- 3 sudionika su završili i ostale online module

Povratne informacije: prikupljene osobno i putem Google obrasca ([LINK](#))

Italija:

Datum: 21., 23. i 27.6.2023.

Format: uživo

Organizator: IDP

Broj sudionika: 32

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje
M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP
M3 Kibernetička sigurnost u poslovanju
M4 Poslovni modeli za MMSP u post-COVID eri
M5 Održivo, društveno i zeleno poduzetništvo
M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge
M7 Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje

Povratne informacije: prikupljene osobno

Slovačka:

1. validacija edukacija

Datum: 13.6.2023.

Format: uživo

Mjesto: Poltár - slabije razvijena regija s manje mogućnosti u Slovačkoj

Organizator: SBA u suradnji s pridruženim projektnim partnerom CPK Poltár - RRA (Centar prvog kontakta za poduzetnike u Poltáru – Regionalna razvojna agencija)

Broj sudionika: 13 + dva organizatora i trenera iz SBA tima

Validirani moduli: M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP
M5 Održivo, društveno i zeleno poduzetništvo

2. validacija edukacija

Datum: 21.6.2023.

Format: uživo

Mjesto: Bratislava

Organizator: SBA u suradnji s pridruženim projektnim partnerom ALKP (Udruga predavača i karijernih savjetnika)

Broj sudionika: 21 + dva organizatora i trenera iz SBA tima

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje
M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP

M3 Kibernetička sigurnost u poslovanju
M4 Poslovni modeli za MMSP u post-COVID eri
M5 Održivo, društveno i zeleno poduzetništvo
M6 Servitizacija – transformacija proizvoda u usluge
M7 Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje

3. validacija edukacija

Datum: 2.5.2023.; 7:20h

Format: uživo

Mjesto: Bratislava

Organizator: FMUK

Broj sudionika: 13 + FMUK projektni tim

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje

4. validacija edukacija

Datum: 2.5.2023.; 11:05h

Format: online

Mjesto: virtualno

Organizator: FMUK

Broj sudionika: 23 + FMUK projektni tim

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje

5. validacija edukacija

Datum: 2.5.2023.; 9:35h

Format: online

Mjesto: virtualno

Organizator: FMUK

Broj sudionika: 10 + FMUK projektni tim

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje

6. validacija edukacija

Datum: 5.5.2023.

Format: uživo

Mjesto: Bratislava

Organizator: FMUK

Broj sudionika: 16 + FMUK projektni tim

Validirani moduli: M1 Digitalizacija i online učenje

Španjolska:

1. validacija edukacija

Datum: 2.5.2023.

Format: uživo

Mjesto: Málaga, Spain

Organizator: Internet Web Solutions u suradnji s Arrabal-AID (pridruženi partner iz Málaga)

Broj sudionika: 14 + 1 trener iz IWS tima

Validirani moduli: M3 Kibernetička sigurnost u poslovanju

Ukrajina

1. validacija edukacija

Format: uživo

Mjesto: Ukrajina

Organizator: IHF u suradnji s UCF (Sveučilište za carinu i financije, Ukrajina) - pridruženi

partner

Broj sudionika: 17 + 1 trener i 2 moderatora

Validirani moduli: M2 Inovacije i iskorištavanje prilika u MMSP

M7 Emocionalna inteligencija i pozitivno radno okruženje